

Krigen der aldrig kom

- det sovjetiske sammenbrud og Vesten 1979-89

Soviet leaders would have to choose between peacefully changing their Communist system in the direction followed by the West or going to war. There is no other alternative and it could go either way.
Professor Richard Pipes til Reuters marts 1981

Kommunismen er, som Milovan Djilas¹ siger, måske en "udslukt kraft", ja, nogle vil endda sige, at den er et lig, men den er et lig, der kan trække os med sig i graven.
Jean-Francoise Revel i *Hvorfor demokratierne går til grunde*

Sovjetunionen var et af de mest gennemmilitariserede samfund i historien og havde i årtier forberedt sig på den tilsyneladende uundgåelige krig med den vestlige verden. I årene efter 1979 stod det klart, at dette militaristiske system begyndte at knage i funktionerne, men selv da systemet blev truet af et indre sammenbrud gjorde det ikke brug af sit stærkeste kort og gik i krig. Hvorfor ikke?

Af cand.mag. og ph.d.-studerende på RUC Robert Petersen
Artiklen blev publiceret i Rubicon nr. 2, 18. årgang juni 2010.

Indledning

Langt inde i Rold Skov i Nordjylland ligger en underjordisk bunker med betegnelsen REGAN VEST (**RE**Gerings**AN**læg **VEST**). Den skulle i tilfælde af en større krise eller krig være den danske statsledelses tilflugtsted. Bunkeren blev bygget i 1968, ligger i to etager 60 meter under jorden og kan huse 350 mennesker, herunder statsministeren, udenrigsministeren, udvalgte

¹ Jugoslavisk politiker og systemkritiker.

² Scene fra filmen *The Day After* fra 1983.

embedsmænd og kongefamilien.³ En søsterbunker - REGAN ØST - er anbragt nær Hellebæk i Nordsjælland og skulle tjene en tilsvarende funktion. Filosofien var, at hvis en krig kom og den ene halvdel af landet skulle blive erobret (eller ødelagt af krig) skulle beslutningstagerne i den alternative bunker overtage styringen med landet. REGAN ØST og REGAN VEST blev bygget under Den Kolde Krig, hvor truslen var en invasion eller et atomangreb fra Østblokken og med jævne mellemrum blev de to bunkere hvert år besøgt af en mindre hærskare af politikere, embedsmænd og officerer, som øvede sig i dommedag. Det var fast kutyme, at ingen minister eller statsministeren selv deltog aktivt i øvelserne – det kunne binde dem til at træffe lignende beslutninger senere som de havde gjort under øvelserne. I stedet blev det statsministerens udenrigspolitiske rådgiver som agerede ”skyggestatsminister” mens ministre kunne se på som observatører. I firserne var det Henning Gottlieb, som var udenrigspolitisk rådgiver for både statsminister Anker Jørgensen og Poul Schlüter og som altså under øvelserne var ”skyggestatsminister”. Som han senere fortalte: ”Vi skulle være opmærksomme på alt. Har vi uldtæpper nok på Bornholm? Har vi mad nok på Vestsjælland til at klare os? Hvordan evakuerer vi folk fra truede områder? Derfor var landbrugsministeren, indenrigsministeren og politimyndighederne også med. Og selvfølgelig de vigtige justits-, forsvars-, udenrigs- og statsministre. Når alle ressortområder havde givet deres vurdering, kiggede de ned mod enden af bordet. Der sad statsministeren så og skulle træffe en beslutning.” Blandt de centrale beslutninger kunne eksempelvis være evakueringen af civilbefolkningen, såsom evakueringen af 100.000 civilister fra Køge Bugt, som blev forventet at fungere som brohoved for en fjendtlig landgangsoperation på Sjælland. Hvis det skete skulle civilbefolkningen være væk, så NATO havde frit skudfelt for brug af taktiske atomvåben.⁴

Krigen kom aldrig - heller ikke da Sovjetunionen langsomt begyndte at falde fra hinanden i firserne. Men hvorfor egentlig ikke? Der havde været alvorlige sammenstød og kriser før i tiden såsom kriserne om Berlin og Cuba, men vilkårene var fundamental anderledes i tiden efter 1979, for trods den sovjetiske invasion af Afghanistan det år stod det klart, at den sovjetiske magt havde toppet og var på vej ned. Der var en voksende økonomisk og social krise i det sovjetiske samfund, der var uro blandt de sovjetiske vassal-stater i Østeuropa og det sovjetiske militær var låst fast i en guerillakrig i Afghanistan. Samtidig blev Sovjetunionen konfronteret af et mere aggressivt USA, som først under præsident Jimmy Carter og senere under præsident Ronald Reagan var villig til at føre en hård linie mod den kommunistiske supermagt. I 1980 forudså den amerikanske sikkerhedspolitiske forsker Edward Luttwak, at den sovjetiske invasion af Afghanistan måske bare var første skridt hen imod et sovjetisk forsøg på at sætte sig på Mellemøstens olie. Ifølge Luttwak kunne det ligefrem forekomme nødvendigt for Sovjetunionens ledelse at handle så desperat, for landet nød i 1980 en militær overlegenhed, men stod overfor nogle problemer, som på længere sigt ville underminere den sovjetiske magt. Problemer såsom en demografisk krise, et håbløst økonomisk morads og truslen fra USA. Amerikansk genoprustning kunne afskrække Sovjetunionen, men Luttwak forudså dystert, at det meget vel allerede kunne være for sent.⁵

Vi ved i dag bedre, men vi ved i dag også, at krigstruslen - specielt i begyndelsen af firserne - var større end de fleste dengang regnede med. Sovjetunionen var så klar som det nogensinde ville blive på at føre krig og kunne i midten af firserne alene med konventionelle våben sætte 40.000 kampvogne, pansrede mandskabsvogne og artilleri-systemer ind i en første angrebsbølge mod

---

³ Mortensen.

⁴ Nils Giversen og Martin Kaae.

⁵ Allin side 171-172.

NATO i Centraleuropa.⁶ Så hvorfor undgik vi krigen? Prisen ville have været højere end nogensinde før hvis en Tredie Verdenskrig med omfattende brug af kernevåben var kommet i firserne, hvor våbenkapløbet mellem Vesten og Østblokken kulminerede. Verdenssundhedsorganisationen WHO anslog i 1984, at en atomkrig med brug af 10.000 megatons kunne koste 1.15 mia. mennesker livet og såre yderligere 1.1. mia. mennesker.⁷ Prisen for at gamble med verdensfreden ville med andre ord være utænkelig høj, men på den anden side havde den kommunistiske tænkning aldrig ligefrem sat menneskeliv særlig højt. Så hvorfor valgte den sovjetiske ledelse til syvende og sidst - og trods alle de våben de havde til disposition - at lade deres imperium falde og vel at mærke ikke med et brag, men med et klynk?

Et Øvre Volta med kernevåben

Sovjetunionen var skabt til krig. Dette er den første erkendelse som bør gøres for at forstå hvordan den sovjetiske stat fungerede og hvorfor den afsatte så store ressourcer på at opbygge et militær, som endte med at dræne samfundet for ressourcer. Militarismen blev sat i højsædet i den unge sovjetiske stat efter krakket i Wall Street i 1929, som syntes at understrege, at den kapitalistiske verden var gået ind i sin endelige døds-kamp. Sovjetunionen begyndte derfor systematisk at forberede sig på at føre krig mod de vestlige kapitalistiske lande. Den Røde Hær voksede fra 631.000 soldater i 1930 til 1.033.570 i 1934, antallet af militære fly steg i samme tidsrum fra 1149 til 4354 og antallet af kampvogne steg fra 92 i 1928 til 7.574. I 1939 havde Den Røde Hær 1.9 mio. mand under våben, 10.362 fly og 21.110 kampvogne. Prisen for denne halsbrækkende militære modernisering var, at den øvrige samfundsudvikling i bedste fald blev forsømt og i værste fald sat til side til fordel for skabelsen af et moderne militær. Uheld med de mange nye våben var også epidemisk, fordi jagten på kvantitet skete på bekostning af kvalitet.⁸ Trods dette vældige militære arsenal klarede Sovjetunionen sig dårligt i den finske vinterkrig i 1939-40 og overlevede kun med nød og næppe den nazistiske invasion i 1941. Efter 1941 lykkedes det ikke desto mindre takket være det sovjetiske folks heroisme og ekstreme tabstal at vende krigslykken, nedkæmpe den tyske hær og i maj 1945 stå i hjertet af Tyskland. Krigen gjorde Sovjetunionen til en supermagt.

I firserne kulminerede Sovjetunionens militære styrke og på det tidspunkt rådede Sovjetunionen over 6 mio. soldater under våben og med mulighed for at mobilisere yderligere 25 mio. soldater. Der var 1.3 mio. officerer og deraf 7.600 admiraler eller generaler.⁹ 30 procent af BNP gik til militæret, mens 10-12 mio. mennesker arbejdede i hvad der i Vesten blev kaldt det militær-industrielle kompleks.¹⁰ Disse tal dækkede imidlertid over indbyggede store svagheder: For det første var opbygningen af kvantitative store styrker sket på bekostning af kvaliteten, hvilket allerede var velkendt fra de krige hvor sovjetiske våben blev brugt. En ledende videnskabsmand i Sovjetunionens Kommunistpartis Centralkomite, Vitali Katajev, konstaterede desuden, at det militær-industrielle kompleks byggede våben militæret ikke havde brug for at holde gang i fabrikkerne og forsvare egne særinteresser. Som Katajev også noterede sig havde Sovjetunionen fremragende videnskabsmænd, men de måtte arbejde med produkter af en dårlig kvalitet – selv

---

⁶ Barrass.

⁷ Rhodes 1996 side 576.

⁸ Musial.

⁹ Odom side 38-39.

¹⁰ Møller side 105.

metaller.¹¹ Problemet blev stadig mere akut i takt med, at USA i kølvandet på nederlaget i Vietnam-krigen satsede på at reformere sine væbnede styrker og i den forbindelse bl.a. begyndte at satse på en hel ny generation af højteknologiske våben. Moderniseringen af USAs væbnede styrker blev i høj grad båret frem af den kendsgerning, at amerikanere i forvejen fra det civile liv var vant til at arbejde med teknologi. I midten af firserne havde USA således 30 millioner personlige computere eller PC'ere, mens det tilsvarende tal i Sovjetunionen kun var 50.000.¹² Den sovjetiske forsvarschef, marskal Nikolaj Ogarkov, indrømmede bemærkelsesværdig nok disse svagheder overfor en amerikansk journalist under en off-the-record samtale i marts 1983, hvor han bl.a. udtalte:

*Numbers of troops and weapons mean little, he said. We cannot equal the quality of U.S. arms for a generation or two. Modern military power is based upon technology, and technology is based upon computers. In the U.S., he continued, small children - even before they begin school - play with computers. Computers are everywhere in America. Here, we don't even have computers in every office of the Defense Ministry. And for reasons you know well, we cannot make computers widely available in our society. Then came his portentous punch line: We will never be able to catch up with you in modern arms until we have an economic revolution. And the question is whether we can have an economic revolution without a political revolution.*¹³

Den russiske forsvarsanalytiker Pavel Fengelhauer leverede i 2000 i et interview med en dansk avis en ætsende kritik af den sovjetiske statsmilitarisme, som gik dybere end nogen i Vesten havde anet:

*I Vesten forstod I ikke, i hvilken grad alting her var lagt an på den uundgåelige krig mod kapitalismen. Vores cigaretter med papmundstykke, papirosaerne havde samme diameter som en kugle, så cigaretfabrikkerne nemt kunne omstilles til militær produktion. Vores byer, som alle tror mangler byplanlægning, ser sådan ud, fordi de er bygget op med henblik på at overleve et atomangreb fra Vesten. Man ser et hus og så pludselig en stor åben plads, før det næste hus. Det er ikke sjusk, det er en korridor, der baner vej mellem ruinerne for redningskommandoer, der skal kunne bane sig vej mellem ruinerne. Vores aluminiumproduktion var enorm, vi lavede gafler og knive af aluminium og stoppede køleskabe og støvsugere til med det, fordi vi i tilfælde af krig, skulle have hele dette produktionsapparat klar. Derfor er vores økonomi aldrig blevet vestlig. Det er stadig en krigsøkonomi. Og vores mentalitet er også intakt.*¹⁴

Prisen for disse dybdegående krigsforberedelser var, at hensynet til det enkelte menneske og selv hensynet til almindelig synd fornuft blev ignoreret. Det var systemets anden store svaghed. Det kom mest tydelig til udtryk ved Tjernobyl-ulykken i 1986. Tjernobyl-atomkraftværket i Ukraine var et civilt atomkraftværk, men var blevet bygget efter ”dual use”-princippet, så de såkaldte RBMK-reaktorer hurtig kunne omstilles til militær produktion af plutonium. Reaktoren var lavet på en måde, så en kran selv mens værket producerede energi kunne hente brændselsstave af plutonium ud, der så kunne overdrages militæret til produktion af nye kernevåben. Der fandtes et andet og mere sikkert atomkraftværk-design på tegnebrættet i

---

¹¹ Hoffman side 208-209.

¹² Carroll side 388.

¹³ Gelb.

¹⁴ Libak.

halvfjerdserne, men den øgede sikkerhed gjorde den også mindre effektiv til at producere plutonium og derfor var den ikke interessant for de sovjetiske planøkonomer. Det faktum, at den uheldsramte RBMK-reaktoren i Tjernobyl havde et ”dual use”- formål kan også tjene til at forklare hvorfor den sovjetiske ledelse i april 1986 valgte at fortie atomulykken overfor både det sovjetiske folk og udlandet. At indrømme uheldet og give indsigt i hvad der var sket ville også give indsigt i hvordan sovjetiske atomvåben blev lavet og det var uacceptabelt. I hvert fald lige indtil det radioaktive nedfald nåede udlandet og Vesten tvang Sovjetunionen til at forklare hvad der var sket.¹⁵

Den største skade skete imidlertid på den civile økonomi, der skulle bære dette gigantiske militær-industrielle kompleks på sine skuldre. Hele logikken i den sovjetiske planøkonomi var, at samfundsøkonomien skulle eksistere til fordel for den sovjetiske kasernestat. Ikke den anden vej rundt. Men i løbet af halvfjerdserne og firserne stod det klart, at det i stigende grad ikke længere var muligt. I halvtredserne havde Sovjetunionen oplevet en rimelig lovende økonomisk vækst på i gennemsnit 6-7 procent i BNP, som i tresserne faldt til 5 procent. Tallet gik herefter gradvist ned til 2 procent i firserne og gik så helt i nul.¹⁶ Disse tal dækker reelt over den langt dybere krise, som også omfattede massiv forurening, fald i levestandarden, korrupsion, en begyndende demografisk krise og måske mest markant et voksende alkohol-misbrug.¹⁷ Et alvorligt smertensbarn var det sovjetiske landbrug og det var symptomatisk, at de fire procent af landbruget, som var i private hænder producerede 30 procent af Sovjetunionens landbrugsvarer!¹⁸ Kynismen florerede bag alle de glitrende parader og måske mest overraskende var den væbnede modstand mod Sovjetregimet i fremmarch. En CIA-rapport fra april 1983 omtalte flere eksempler på terrorisme og sabotage, bl.a. ødelæggelsen af et TV-tårn, afbrænding af et varehus og forsøg på at sprænge en bro i luften i Estland. I Kazakhstan havde der været flere attentater på sovjetiske myndigheder og i den russiske by Rostov var flere politifolk blevet skudt ned. Andre efterretningskilder omtalte et mordforsøg på KGB-chefen Jurij Andropov i 1982 og vellykkede attentater på højtstående myndigheder i Kirgistan og i Aserbadsjan.¹⁹ Der var en brutal sandhed når den vesttyske forbundskansler Helmuth Schmidt engang lidet flatterede omtalte Sovjetunionen som et ”Øvre Volta med atomvåben.”²⁰

Måske mest overraskende blev de sovjetiske væbnede styrker - stadigvæk nationens stolthed - selv i stigende grad ramt af disse samfundsproblemer ligesom en virus spreder sig gennem en menneskekrop og rammer selv de raske dele. Siden halvfjerdserne blev det sovjetiske militær i stigende grad ramt af et fænomen kendt på russisk som *dedovshchina* – et udtryk, som kommer af det russiske ord *ded* for bedstefader. Kort fortalt havde det sovjetiske militære system aldrig brugt befalingsmænd (primært sergenter) som et centralt bindeled mellem de menige soldater og officererne. Det betød, at det blev normalt at ældre soldater – kaldet *stariki* (gamle mænd) – overtog kontrollen med barakkerne og skabte deres egne små kongeriger med yngre rekrutter som deres personlige slaver. De yngre soldater skulle udføre alle de beskidte opgaver for de ældre soldater – lige fra at pudse støvler eller udføre tunge løfteopgaver. Hvis de unge soldater ikke makkede ret kunne de blive gennemtæsket (typisk med bæltet eller spader), myrdet eller udsat

---

¹⁵ Rhodes side 14-16.

¹⁶ Allin side 157.

¹⁷ Ibid side 175.

¹⁸ Service side 402.

¹⁹ Pry side 18.

²⁰ Møller side 105.

for homoseksuel voldtægt.²¹ De sociale problemer internt i de væbnede styrker blev accelereret af den sovjetiske invasion af Afghanistan i 1979, som skabte et voksende narko-problem (ikke ulig hvad det amerikanske militær oplevede i Vietnam-krigen). En undersøgelse fra 1987 viste, at 69 procent af de udspurgte soldater havde prøvet at tage hash, 22 procent af dem som havde tjent i Afghanistan havde brugt heroin og 11 procent af dem havde brugt LSD. Undersøgelsen viste også, at fem millioner sovjetiske borgere havde eksperimenteret med illegale stoffer – ikke mindst efter veteraner fra Afghanistan havde introduceret det til det sovjetiske samfund.²² Krigen i Afghanistan intensiverede efter alt at dømme problemet med kriminalitet i de væbnede styrker og en undersøgelse viste, at der under hele krigen var blevet rejst 6.412 sigtelser mod soldater, herunder 714 for mord, 2.840 for salg af våben til afghanerne og 524 tilfælde af narkosmugling. Tallene kan næppe ses som andet end toppen af isbjerget.²³

Den militær-tekniske revolution

Ovenstående beskrivelse af det sovjetiske samfund skal imidlertid ikke bruges til at hævde, at Sovjetunionen var tandløs og derfor ikke en trussel. En væsentlig årsag til, at det sovjetiske samfund var så sygt og begyndte at bryde sammen i løbet af halvfjerdserne og firserne var netop, at de bedste ressourcer og talenter gik til at opbygge en gigantisk krigsmaskine. Statsmilitarismen var som en kræftsvulst, der sammen med den ledsagende politistat kvalte alt liv i samfundet, men af samme grund var truslen derfor kun så meget desto større. I det mindste på et punkt var Sovjetunionen foran og det gjaldt militære tænkere: I 1967 havde NATO vedtaget en nyt militærdoktrin ved navn *flexible response*. Det betød i realiteten, at NATO ikke længere automatisk ville indsætte sine 7.000 taktiske atomvåben i tilfælde af et massivt sovjetisk angreb hen over Vesteuropa og i stedet prøve at kæmpe med konventionelle våben før atomvåben blev taget i brug. Det åbnede nye muligheder og trusler for den sovjetiske generalstab. Den gode nyhed var, at Sovjetunionen havde en næsten knusende konventionel overlegenhed og at *flexible response* favoriserede de sovjetiske konventionelle styrker, som talmæssigt var NATO overlegen. De nye trusler bestod i, at USA i stigende grad var begyndt at skifte fra en industrialiseret massehær til at bruge informationsteknologi i sin krigsførelse. Den sovjetiske generalstabschef fra 1977 til 1984, marskal Nikolai Ogarkov, forstod, at noget nyt var under opsejling og skrev i en række militære artikler i halvfjerdserne om en ”militær-teknisk revolution” i krigsførelsen baseret på en kombination af moderne elektronik, sensorer, nye præcisionsvåben og kontrolsystemer. Kombinationen af disse systemer og våben truede med at ødelægge en offensiv allerede før den for alvor kom i gang fordi den gjorde det muligt at detektere et militært fremstød og efterfølgende angribe dem med stor præcision dybt inde i eget bagland. Som Ogarkov udmærket forstod, var det en højteknologisk revolution, som ville favorisere USA, der netop var førende indenfor højteknologi. Brug af atomvåben kunne efter Ogarkovs mening ikke være løsningen, da det ville føre til katastrofale ødelæggelser på begge sider og da den sovjetiske generalstab senest i 1975 fik instruktioner om, at Sovjetunionen aldrig som den første måtte bruge kernevåben.²⁴ Med god grund: Et sovjetisk studie fra 1981 viste, at

---

²¹ Odom side 286-288.

²² Ibid side 289.

²³ Ibid side 290.

²⁴ Barrass. Det skal noteres, at det var formuleret på en sådan måde, at brug af atomvåben alligevel nemt kunne komme på tale. Efter Berlin-murens fald blev der i de tidligere østtyske militærarkiver fundet planer, som også omfattede intensiv brug af kernevåben som led i en storoffensiv mod vest. Danmark og det nordlige Tyskland

brug af bare 10 procent af NATO's arsenal af taktiske atomvåben kunne føre til udslettelse af størstedelen af de sovjetiske landstyrker.²⁵

Ogarkovs løsning på den voksende amerikanske trussel fra højteknologiske våben var radikal: I tilfælde af en truende krig skulle Sovjetunionen under ly af militærøvelser sende 2.000 kampfly på vingerne, som skulle bombe NATO's luftbaser og derved uskadeliggøre så mange af NATO's fly som overhovedet mulig. Derpå skulle 2 mio. soldater i en front, som strakte sig fra Nordnorge til Tyrkiet gå til angreb. Det sovjetiske fremstød skulle være ledsaget af massivt brug af ildkraft fra fly og artilleri, som skulle feje al modstand til side. Kernen i Ogarkovs strategi ville være de såkaldte "operationelle manøvregrupper" eller OMG, der skulle operere med en høj grad af mobilitet og som med en kombination af ild fra kampfly og mobilt artilleri skulle støde dybt ind i Vesteuropa, krydse floder med hjælp fra ingeniørtropper, ødelægge NATO's evne til kommando og kontrol med alliancens styrker, erobre luftbaser og atomvåbendepoter, samt endelig at stå ved Den Engelske Kanal efter tyve dages lynkrig – vel at mærke uden at bruge kernevåben. Essensen i OMG var dels, at luft- og landstyrker skulle operere i tandem, samt at styrkerne skulle spredes for at undgå fjendtlige angreb men efterfølgende hurtig igen samles for at koncentrere sig til et angreb. I 1981 afprøvede Ogarkov det nye lynkrigskoncept med en storstilet militærøvelse ved navn *Zapad 81* ved Østersøen og krævede derpå, at det skulle gøres til hovedstrategien i Warszawa-pagten.²⁶

Kunne Warszawa-pagten have vundet hvis det var kommet til en krig? Det gængse billede af Sovjetunionen i dag er, at det var en kolos på lerfodder. Der er noget om det og da Israel i 1982 invaderede Libanon lykkedes det israelerne med lethed at slå de sovjetisk-bevæbnede og uddannede syriske styrker i landet. En syrisk kampvognsbrigade blev eksempelvis på mindre end en time fuldstændig udslettet af israelske styrker, hvilket angiveligt udløste panik i den sovjetiske generalstab og fik marskal Ogarkov til at rejse i hast til Damaskus for at finde ud af hvad der var sket.²⁷ Rent faktisk fik østtyske spioner i 1981 fat i 5. US Korps hemmelige krigsplan for at forsvare det centrale Vesttyskland mod et Warszawa-pagt angreb, hvor det fremgik, at korpsets amerikanske planlæggere regnede med at kunne stoppe fjenden selv uden forstærkninger.²⁸ Men det skal hertil bemærkes, at marskal Ogarkov udmærket forstod, at NATO var stærk når det gjaldt højteknologiske våben og kun ville fortsætte med at blive stærkere. Ogarkovs forsøg på at reformere det sovjetiske militær med en offensiv, ikke-nuklear lynkrigsstrategi afspejlede netop en forståelse af Sovjetunionens egen svaghed ved netop at lægge hovedvægten på at overvælde NATO med tempo såvel som ildkraft og nedkæmpe alliancens "assault-breaker" våben før de kom i brug. Hvorvidt det så i praksis ville have virket er umuligt at sige²⁹, men NATO fik en antydning i 1983: En afghansk oberst ved navn Ghulam Dastagir Wardak hoppede efter den sovjetiske invasion af sit land af til Vesten og gav i de følgende år NATO en række værdifulde informationer om sovjetisk militær tænkning. Ikke blot medbragte han værdifulde notater fra sin tid på den sovjetiske generalstabsuddannelse, men han medbragte også sig selv, som var blevet uddannet og tænkte som en sovjetisk officer. En

---

skulle således tæppebombede af 76 taktiske atomvåben. Der var med andre ord hele tiden en latent ambivalens i spørgsmålet om brug af kernevåben.

²⁵ Mastny.

²⁶ Barrass.

²⁷ DIIS side 524-525.

²⁸ Mastny.

²⁹ Det danske Forsvar ville i hvert fald ikke have klaret sig særlig godt. Dansk forsvarspolitik fik en stedmoderlig behandling i firserne pga. striden om fodnotopolitikken og vigtige moderniseringer blev sat på stand-by. Specielt ammunitionssituationen var kritisk og Hæren havde kun ammunition til samlet ni dages intensive kampe.

britisk brigadegeneral ved navn Nigel Bagnall besluttede sig i 1983 til at udnytte det og inviterede oberst Wardak til at deltage i en militærøvelse i Vesttyskland, hvor han skulle kommandere "de røde". Til briternes store overraskelse begyndte Wardak øvelsen ved at sende en division på et nærmest selvmorderisk angreb mod de britiske styrker, fastholde dem under massiv ild og derpå bryde igennem nordpå. Wardaks "styrker" omringede derpå ikke blot de britiske styrker, men omsluttede også de vesttyske styrker i samme område. Til brigadegeneral Bagnalls fortrydelse var han på rekordtid blevet eftertrykkelig slået af en afghansk afhopper.³⁰

Krigsfrygt

Da Jimmy Carter i 1977 blev indsat som amerikansk præsident kom han med en radikal agenda til Washington. Han var en outsider i forhold til det magtpolitiske system i Washington og var fast besluttet på - som den troende kristen han var - at være den, som skulle udrense den amerikanske hovedstad for den politiske magtbrynde, som eksempelvis Vietnamkrigen eller Watergate-skandalen blev set som eksempler på. Et af de første ofre skulle være det amerikanske militær. Allerede før Jimmy Carter blev indsat som amerikansk præsident havde han den 12. januar 1977 fået en briefing af det amerikanske militærs ledelse, som (næppe overraskende) argumenterede for, at USA var meget underlegen i forhold til Sovjetunionen og behøvede flere midler til at genopruste. Carter takkede generalerne og admiralerne for deres briefing og bad dem derpå forklare hvordan det praktisk kunne gennemføres at nedruste USAs atomarsenal ned til 200 strategiske sprænghoveder! Carter ville en gang for alle bryde med våbenkapløbet også selvom han derved ville påkalde sig Pentagon og den amerikanske højrefløjs raseri.³¹

Da præsident Carter fire år senere forlod Det Hvide Hus var situationen en radikal anden: Efter den sovjetiske invasion af Afghanistan i 1979 havde præsident Carter annonceret en massiv militær oprustning mod Sovjetunionen, sammen med NATO besluttet sig for at opstille 574 nye atommissiler af typen Pershing II og Tomahawk i Vesteuropa fra 1983, erklæret at enhver sovjetisk ekspansion ind i Mellemøsten ville blive mødt med amerikansk militærmagt (Carter doktrinen) og underskrevet *Presidential Directive 59*, som ændrede USAs atomkrigsplanlægning til at kunne gøre USA i stand til at udkæmpe en langvarig atomkrig med Sovjetunionen. PD 59 øgede samtidig antallet af bombemål i USSR til 7.000. Selv bevillingerne til forskning ind i rumbaserede våbensystemer blev øget (det var med andre ord ikke noget som begyndte med SDI-programmet³²).³³ Det viser, at det skifte Reagan kom til at symbolisere i forhold til Sovjetunionen begyndte længe før han satte sine ben i Det Hvide Hus og at ligegyldig hvem der var blevet amerikansk præsident i firserne var der lagt op til den hård linie overfor Sovjetunionen. Reagan førte bare politikken et par skridt videre i både ord og handling. I 1981 og 1982 vedtog den amerikanske regering en række beslutninger i det Nationale Sikkerhedsråd, som havde til hensigt at øge inddæmningen og isolationen af det sovjetiske samfund, samt at motivere det sovjetiske samfund til at gennemgå forandringer i retning af et mere pluralistisk politisk og økonomisk system. Præsident Reagan selv var i høj grad en eksponent for denne nye politik og betegnede i en tale i marts 1983 Sovjetunionen som "ondskabens imperium", mens

---

³⁰ Barass.

³¹ Carroll side 363-365.

³² Strategic Defence Initiative.

³³ Carroll side 371-372.

han i en anden sammenhæng udtalte, at USSR ville ende på historiens losseplads.³⁴ Sovjetunionens propaganda-kanaler havde tidligere betegnet Vesten på tilsvarende vis eller det der var værre³⁵, men det var et chok for de sovjetiske ledere at høre dem selv blive beskrevet på den måde - ikke mindst fordi retorikken kraftigt anfægtede selve legitimiteten af den sovjetiske stat. Retorikken blev ledsaget af en række amerikanske militære øvelser til søs og i luften, som blev rykket tæt på sovjetisk territorium. Amerikanske bombefly kunne eksempelvis komme susende hen over Nordpolen og tvinge det sovjetiske luftforsvar til at tænde deres radarsystemer, for så i sidste øjeblik at dreje af. I april 1983 overraskede hangarskibet *USS Midway* det sovjetiske militær ved at sejle uopdaget tæt på den sovjetiske ø-gruppe Kurilerne i Stillehavet og sammen med hangarskibet *USS Enterprise* sende kampfly op, som i flere minutter krænkede sovjetisk luftrum over øen Seljoni.³⁶ Den sovjetiske militære reaktion var behersket (i første omgang), men der skal ikke herske tvivl om, at USSR tog det dødsensalvorligt.³⁷

USA gjorde ret beset ikke noget, som Sovjetunionen ikke også gjorde. Sovjetiske ubåde havde i årevis sejlet ind og ud af eksempelvis den svenske Skærgård eller patruljeret tæt på den amerikanske kyst. I juni 1982 udkæmpede det sovjetiske militær hvad analytikere i USA kaldte en "syv-timers atomkrig" med affyring af bl.a. et ubådsbaseret missil, to interkontinentale missiler og nedskydning af et missil med et andet missil.³⁸ Men USA var i de tidligere firsere hænderne på mænd, som var relativt unge og offensive samt villige til at gøre hvad de kunne for at underminere Sovjetunionen (men ikke tage skridtet videre til krig), mens den sovjetiske ledelse var i hænderne på en samling gamle, forbenede, korrupte mænd, som knap nok ænsede hvad der foregik omkring dem. Gennemsnitsalderen i partiets ledende beslutningsorgan politbureauet var 69 i 1980.³⁹ Før den sovjetiske generalsekretær Leonid Bresnjev døde i 1982 havde han allerede længe været en pinlig figur for Sovjetunionen med sin pragtsyge (han elskede medaljer og var svært overvægtig), hans forfængelighed (han ydede ifølge sin biografi angiveligt et afgørende bidrag med at slå nazisterne), hans tolerance af korruption i selv hans indercirkel og egen korruption (han elskede vestlige biler), samt hans skrantende helbred.⁴⁰ Da han døde i 1982 blev han efterfulgt af KGB-chefen Jurij Andropov, som hurtigt af læger fik konstateret, at han var døende pga. svigtende nyrer. I 1983 tilbragte han det meste af tiden på et hospital. Da han døde i 1984 blev han efterfulgt af Konstantin Tjernenko, som kun klarede et år på posten før han også døde i 1985. Den sovjetiske ledelse var blevet et levende symbol på alt hvad der var galt i det sovjetiske samfund og Ronald Reagan (som ikke ligefrem var en yngling med hans 69 år i 1981) konstaterede frustreret efter Tjernenkos død, at de sovjetiske ledere døde før han fik chancen for at tale med dem.⁴¹

Trods deres alder var den sovjetiske ledelse ikke helt handlingslammet. Andropov havde allerede i februar 1980 advaret østtyskerne om, at USA forberedte et nukleært overraskelsesangreb.⁴² Andropov fik - før han blev udnævnt til sovjetisk generalsekretær - i 1981

---

³⁴ DIIS side 474-475.

³⁵ Reagan blev eksempelvis af sovjetiske medier rutinemæssigt sammenlignet med Adolf Hitler for hans politik. Ikke nogen god sammenligning i et land, hvor Hitler dræbte 27 mio. mennesker.

³⁶ Hoffman side 63-65 og DIIS side 479-481.

³⁷ Rhodes side 153.

³⁸ Ibid.

³⁹ Service side 404.

⁴⁰ Ibid side 403-404 og Pry side 30.

⁴¹ Hoffman side 189.

⁴² Mastny.

iværksat et gigantisk overvågningsprogram kaldet RJAN (*Raketno-Jadernoje Napadenije* - dvs. nukleart missilangreb), hvor KGB og den militære efterretningstjeneste GRU skulle overvåge mulige tegn på et amerikansk overraskelsesangreb. Det afspejlede paranoiaen i den sovjetiske ledelse i de sidste år, at den sovjetiske ledelse oprigtig frygtede, at USAs mere aggressive udenrigspolitik var forspillet til et egentligt overraskelsesangreb. Operation RJAN søgte både at udnytte Sovjetunionen (og eksempelvis Østtysklands) omfattende efterretningsnetværk i Vesten, men også sende KGB eller GRU-agenter ud for at se om NATO forberedte et overraskelsesangreb ved at tælle hvor mange lys der var tændt i vestlige forsvarsministerier om natten, følge prisen på blod eller se om der blev lagret kød.⁴³ En vigtig motivation for de sovjetiske ledere var, at de fleste dem stadigvæk var veteraner fra den *Store Patriotiske Fædrelandskrig* mod Nazi-Tyskland fra 1941 til 1945. Selvom Sovjetunionen ultimativt havde vundet den krig red frygten for et nyt overraskelsesangreb de sovjetiske ledere som en mare.⁴⁴ I princippet burde de sovjetiske eller østtyske spioner have korrigeret dette fejlskøn med deres efterretninger, men det burde ikke overraske, at selv nok så gode efterretninger først skal gennem et politisk filter før de når frem til magthaverne. I 1941 ville Josef Stalin ikke tro på spionerne når de leverede nok så nøjagtige efterretninger om, at Nazi-Tyskland forberedte et angreb, mens det i 1983 gik den modsatte vej og Kreml ville ikke tro på sine spioner selv hvis de fortalte, at der ikke var noget angreb under forberedelse. Som Mastny bekræfter prøvede i hvert fald østtyske spioner med deres efterretninger at dæmme op og modvirke den sovjetiske paranoia.⁴⁵

Meget tyder på, at spændingerne mellem supermagterne kulminerede i 1983, men hvor tæt på krig kom verden? Spændingerne var alvorlige bl.a. som følge af Reagans "ondskabens imperium"-tale, Reagans beslutning om at begynde at forske i et rumbaseret forsvarssystem (SDI eller Star Wars-programmet) mod et atomangreb og deployeringen af de første Pershing II og Tomahawk-missiler i Vesteuropa som svar på den sovjetiske opstilling af SS20-mellemdistancemissiler. Spændingerne tiltog yderligere i september 1983, da det sovjetiske flyvevåben skød et sydkoreansk passagerfly ned fordi det var trængt ind i sovjetisk luftrum ved en fejltagelse og derved dræbte 269 mennesker. Nedskydningen af passagerflyet blev starten på et anspændt efterår og den amerikanske fordømmelse af den sovjetiske nedskydning fik Jurij Andropov til at erklære, at krig nu var mulig og at Washington var fanget i en "militær psykose".⁴⁶ I 2005 fremlagde DIIS en officiel hvidbog med titlen *Danmark under den kolde krig*, hvor det blev hævdet, at USAs aggressive politik og en NATO-øvelse ved navn *Able Archer 83* i oktober-november 1983 var tæt på at udløse en atomkrig fordi den sovjetiske ledelse troede, at NATO ville angribe.⁴⁷ Allerede i 2005 blev hvidbogen for denne og andre kontroversielle synspunkter (eksempelvis at episoderne med ubåde i den svenske Skærgård var fabrikeret af NATO for at svække den svenske regering) med rette kritiseret for at have et for tyndt kildegrundlag.⁴⁸ Den seneste forskning af bl.a. historikeren Vojtech Mastny giver kritikerne ret: Mastny bekræfter, at der var en reel sovjetisk krigsfrygt i begyndelsen af firserne, men dementerer, at der netop i november 1983 i forbindelse med NATO-øvelsen *Able Archer 83* skulle

---

⁴³ Fischer.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Mastny.

⁴⁶ Fischer.

⁴⁷ DIIS side 509-516.

⁴⁸ Den danske Forsvarets Efterretningstjeneste registrerede i forbindelse med *Able Archer 83*, at sovjetiske, polske, østtyske og tjekkoslovakiske opklaringsenheder havde intensiveret deres efterretningsvirksomhed, men ikke udover hvad der var normalt.

være en speciel trussel. Ganske rigtig kunne øvelsen - som oprindeligt skulle omfatte deltagelsen af selv præsident Reagan - have fået den værste tænkelige fortolkning hvis den var blevet videreført til Kreml, men KGB valgte overraskende nok ikke at gøre det selvom den slog alarm internt om, at en farlig NATO-øvelse var undervejs. Hvad enten det skyldtes inkompetence eller sund fornuft blev Andropov og andre efter alt at dømme ikke orienteret om *Able Archer 83*.⁴⁹

Det betyder ikke, at 1983 derfor var et harmløst år. Selvom det isoleret set virker overdrevent at sammenligne spændingerne i 1983 med Cuba-krisen i 1962 så var der masser af andre situationer, hvor det nemt kunne være gået galt. I kølvandet på nedskydningen af det sydkoreanske passagerfly registrerede en sovjetisk spion-satellit natten mellem den 25 og 26. september 1983 affyringen af flere amerikanske Minuteman-missiler fra en missilbase i USA. Fra en underjordisk atombunker nær Moskva registrerede den vagthavende officer oberstløjtnant Stanislav Petrov to gange de sovjetiske computere melde om missilaffyringer fra USA, men valgte begge gange at følge sin sunde fornuft og antage, at der måtte være tale om en teknisk fejl. Hvilket også var tilfældet. Hvis andre officerer i det sovjetiske militær havde reageret lige så koldblodigt nogle få uger tidligere ville det sydkoreanske passagerfly ikke være skudt ned over Fjernøsten, men det går også den modsatte vej hvis en anden havde været vagthavende officer i atombunkeren den nat.⁵⁰

Mastny identificerer et mere grundlæggende problem i det sidste årti af Den Kolde Krig: At det sovjetiske militær siden Stalins død i 1953 gradvist havde fået mere og mere magt i det sovjetiske samfund og var blevet en autonom størrelse, som opererede udenfor partiets formelle kontrol. Det er lidet overraskende når det erindres, at militæret på den ene side fik en væsentlig del af den sovjetiske samfundsøkonomi og at selve partiets ledelse bestod af en flok gamle, svagelige mænd. Mastny nævner som eksempel de sovjetiske ubådes indtrængen i den svenske Skærgård for at indsamle efterretninger og "syv-timers atomkrigen" i juni 1982 som eksempler på den militære autonomi.⁵¹ Konventionel visdom tilsiger, at militær-folk - netop fordi de kender til hvad krig kan gøre - også handler mere forsigtigt når det gælder spørgsmålet om brug af militær magt. Men på den anden side var det sovjetiske militær ikke ligefrem kendt for at vægte hensynet til menneskeliv særlig højt og en ny generation af officerer var på vej opad, som ikke havde oplevet Anden Verdenskrigs rædsler. Frem for alt der var i firserne en voksende følelse af både krigsfare, men også af, at de militære fordele Sovjetunionen tidligere havde nydt godt af nu langsomt begyndte at forsvinde i takt med, at NATO både på det konventionelle og det nukleare område blev stærkere og stærkere. Den eneste løsning var, at holde deres egne styrker i højeste beredskab og være parat til at sende dem i krig selv meget tidligt i en krisesituation, så tærsklen for hvornår et overraskelsesangreb skulle indledes hele tiden blev mindre og mindre.⁵² Om det skriver bl.a. den nu pensionerede danske brigadegeneral og militærhistoriker Michael Clemmesen:

Ved at fastholde forsøget på at sejre på slagmarken i den - altid mulige - krig, man ikke ønskede, skabte Sovjetunionen en ekstremt ustabil situation. Fra omkring 1980 så Sovjet de vestlige forsvarsforberedelser, som NATO - og Danmark - opfattede som defensive, signalgivende skridt i en krisestyring, som skridt til forberedelse af krigen, der måtte udløse invasionen, før 'vinduet blev

---

⁴⁹ Mastny.

⁵⁰ Dahlberg side 182-185.

⁵¹ Mastny.

⁵² Så sent som i 1989 var de østtyske militærenheder 85 procent bemandede døgnet rundt.

lukket'. Sovjetunionen blev i den strategiske offensivs sidsteår i 1980ernes begyndelse i stigende grad som en mand, der maler sig så langt ind i hjørnet, at han må stå på tæer for at holde balancen. De kritiske vestlige skridt, der måtte udløse Warszawapagtens offensiv, hvis man skulle undgå risikoen for operativ fiasko, var således: NATO-landes forøgelse af fredsstyrken, forberedelse af modtagelse af forstærkninger, udbygning af forsvarsstillinger, deployering af fly- og hærstyrker til øvelser ifremskudte områder samt samme beredskabsniveaus indledende sømineringer.⁵³

Det interessante spørgsmål om spørgsmålet om et sådan præventivt angreb (som Otto von Bismarck ville betegne som "selvmord af frygt for døden") nogensinde blev drøftet i de sovjetiske militære kredse. Holdningen her er, at det ville være højst overraskende hvis det ikke var tilfældet. Det er enhver professionel officers grundpligt at forberede sig på alle eventualiteter og finde en operativ løsning på selv de vanskeligste militære problemer. Pointen er, at det skal være den politiske primat som dikterer hvornår en krig skal udløses og ikke den anden vej rundt, men i begyndelsen og midten af firserne var de sovjetiske ledere i en sådan tilstand, at de ikke kunne udøve den ledelse. Derfor var situationen så eksplosiv. Det er derfor også korrekt når det fra tid til anden siges, at de sovjetiske ledere ikke havde intentioner om at angribe Vesten, men det kan også meget vel være irrelevant.

"Please don't start a third world war"

Vi ved i dag, at spændingerne kulminerede i 1983, men det blev ikke nødvendigvis erkendt på den tid. Efter NATO var begyndt opstillingen af Pershing II og Tomahawk-missiler i Vesteuropa i november 1983 begyndte Sovjetunionen som svar i januar 1984 at lade sine missil-undervandsbåde patruljere tættere langs den amerikanske Øst og Vestkyst.⁵⁴ Militært gav det ikke mening, da ubådene derved bedre kunne bekæmpes af den amerikanske flåde, men politisk var det et vink med vognstangen om, at Sovjetunionen kunne og ville matche udstationeringen af nye missiler i Vesteuropa.⁵⁵ Den senere sovjetiske generalstabschef Sergej Akhromejev udtalte før sin død i 1991 til ungarsk TV, at han havde anset en krig med USA for mest sandsynlig i 1984 - måske fordi de nye amerikanske atommissiler i Vesteuropa blev operationelle det år.⁵⁶ Andropovs død i 1984 ændrede ikke ved ret meget, da afløseren Konstantin Tjernenko i vidt omfang fortsatte forgængerens uforsonlige linie. Under alle omstændigheder var Tjernenko så svagelig, at han næppe kunne have ændret ved ret meget selv hvis han ville. Spændingerne med Vesten fik også Sovjetunionen i november 1984 til at foretage den endelige afprøvning af deres ultimative forsvarsvåben mod et muligt amerikansk overraskelsesangreb: Kommunikationssystemet *Perimetr* eller under det russiske øgenavn *Mertvaya Ruksom* (den døde hånd). Dybt inde i Kosvinsky-bjerget i Ural-bjergkæden blev systemet aktiveret i en underjordisk bunker med kodeordet *Grot* eller simpelthen "grotten". I princippet var *Perimetr* noget så banalt som et kommunikationssystem, men netop kommunikation var nøglen til at kunne udkæmpe en atomkrig. USA havde i midten af firserne kapaciteten til med stealth-fly, krydsermissiler eller Pershing II-missiler at rette et *decapitation strike* mod den sovjetiske ledelse og eliminere den før den kunne afgive ordre til at sende de sovjetiske missiler i luften. *Perimetr*

---

⁵³ Clemmesen 2005.

⁵⁴ De ældste sovjetiske atomubåde havde altid patruljeret der, men det var ikke nødvendigt og var unødigt provokerende at lade de nyeste ubåde - som havde missiler med stor rækkevidde - patruljere så tæt på USA.

⁵⁵ Sontag & Drew & Drew side 244.

⁵⁶ Pry side 47.

skulle kompensere for det problem ved at uddelegere ansvaret for beslutningen om at aktivere det sovjetiske atomarsenal til en lille håndfuld officerer og teknikere forskanset inde i *Grot* i dybt inde i Kosvinsky, som blev sikret de mest optimale chancer for at overleve et nukleært førsteslag og garantere et *second strike*. Det sovjetiske militær havde overvejet et fuldautomatisk gengældelsessystem (i stil med dommedagsmaskinen i Stanley Kubricks film *Dr. Strangelove*⁵⁷), men valgte alligevel at bibeholde en sidste rest af menneskelig beslutningsproces i et semiautomatisk system.⁵⁸ Systemet - som stadigvæk er operationelt - blev beskrevet i en artikel i det amerikanske tidsskrift *Wired* i 2009:

It was designed to lie semi-dormant until switched on by a high official in a crisis. Then it would begin monitoring a network of seismic, radiation, and air pressure sensors for signs of nuclear explosions. Before launching any retaliatory strike, the system had to check off four if/then propositions: If it was turned on, then it would try to determine that a nuclear weapon had hit Soviet soil. If it seemed that one had, the system would check to see if any communication links to the war room of the Soviet General Staff remained. If they did, and if some amount of time—likely ranging from 15 minutes to an hour—passed without further indications of attack, the machine would assume officials were still living who could order the counterattack and shut down. But if the line to the General Staff went dead, then Perimeter would infer that apocalypse had arrived. It would immediately transfer launch authority to whoever was manning the system at that moment deep inside a protected bunker—bypassing layers and layers of normal command authority. At that point, the ability to destroy the world would fall to whoever was on duty: maybe a high minister sent in during the crisis, maybe a 25-year-old junior officer fresh out of military academy. (...) Once initiated, the counterattack would be controlled by so-called command missiles. Hidden in hardened silos designed to withstand the massive blast and electromagnetic pulses of a nuclear explosion, these missiles would launch first and then radio down coded orders to whatever Soviet weapons had survived the first strike. At that point, the machines will have taken over the war. Soaring over the smoldering, radioactive ruins of the motherland, and with all ground communications destroyed, the command missiles would lead the destruction of the US.⁵⁹

CIA intensiverede samtidig den hemmelige krig mod Sovjetunionen med bl.a flere våben og penge til den afghanske modstandsbevægelse, som bekæmpede den sovjetiske besættelsesmagt i Afghanistan. I begyndelsen var målet bare at få Sovjetunionen til at bløde, men fra omkring midten af årtiet skiftede CIA politik og gik nu målrettet efter at bevæbne de afghanske oprørere så meget at de kunne vinde i samarbejde med bl.a. Pakistan. CIA-direktør William Casey kunne i januar 1984 triumferende rapportere til præsident Reagan, at de afghanske *mujahediner* havde skudt 350-400 sovjetiske fly ned, ødelagt 2.750 sovjetiske kampvogne eller pansrede mandskabsvogne og knap 8.000 lastbiler og andre typer køretøjer. Krigen kostede nu Sovjetunionen 12 mia. dollars om året, mens USA til sammenligning kun ofrede 200 mio. dollars

---

⁵⁷ I filmen *Dr. Strangelove* er dommedagsmaskinen en samling af brintbomber med en indkapsling af kobalt-thorium, som ville skabe en radioaktiv sky, der ville lægge kloden øde. Dommedagsmaskinen kunne - efter den er tændt - ikke længere deaktiveres og ville automatisk eksplodere hvis et atomvåben eksploderede på sovjetisk jord. En anden væsentlig forskel var, at Sovjetunionen i *Dr. Strangelove* havde tænkt sig at informere verden om eksistensen af et automatisk gengældelsessystem. I virkelighedens verden skete det aldrig og de første rygter om systemet begyndte først at dukke op i de vestlige medier i 1993. Rusland har stadig ikke indrømmet eksistensen af *Perimetr*.

⁵⁸ Hoffman side 150-154.

⁵⁹ Thompson.

på at gøre livet surt for "ondskabens imperium." Tilmed var der masser af andre lande - ikke mindst Saudi-Arabien - som var villig til at komme med selvstændig økonomisk støtte eller sende frivillige i krig i Afghanistan.⁶⁰ Casey var nu ikke tilfreds med at dræbe sovjetiske soldater i Afghanistan - tværtimod gik hans ambitioner videre og han var villig til at støtte oprørsangreb inde i selve Sovjetunionens muslimsk-befolkede sydlige republikker. Fra 1985 begyndte afghanske oprørstyrker at trænge ind i selve Sovjetunionen og angribe sovjetiske mål. Men det var trods alt at gå for vidt og både det amerikanske udenrigsministerium og selv CIA-bureaukratiet i Langley begyndte at gøre modstand mod denne politik, som i værste fald kunne føre til krig. Casey var isoleret og døde i 1986.⁶¹ Men tanken om at føre krigen i Afghanistan ind i det sårbare sydlige Sovjetunionen overlevede imidlertid Casey og i april 1987 trængte tre hold afghanske sabotører - bevæbnet af den pakistanske efterretningstjeneste - ind i selve Sovjetunionen, angreb en lufthavn, sovjetiske konvojer samt beskød en fabrik med 107 mm-raketter. CIA-hovedkvarteret i USA reagerede med panik og blev kun en smule mere rolig da det kunne konstateres, at deres egne folk ikke havde haft noget med det at gøre. Problemet var, at Sovjetunionen måske ikke ville se sådan på det og via hemmelige kanaler blev både Pakistan og USA udsat for alvorlige sovjetiske trusler. Et sovjetisk angreb på selve Pakistan blev mere end antydnet. En CIA-agent ringede til den ansvarlige pakistanske brigadegeneral, som havde stået bag angrebet i selve USSR og bøn-faldte ham om at kalde sin folk tilbage med ordene: "Please don't start a third world war."⁶²

En af William Caseys sidste - og formodentlig mest brillante træk - var af økonomisk art og følgerne var ødelæggende for USSR. CIA's analyser havde påpeget, at den sovjetiske økonomi i stigende grad blev holdt oppe af eksport af olie og gas, som landet var så rig på. Som følge af Yom Kippur-krigen i 1973, den iranske revolution i 1979 og krigen mellem Irak og Iran efter 1980 var olieprisen i lange perioder var meget høj, hvilket gav statskassen i Moskva tiltrængt hård valuta. I 1985 rejste William Casey til Saudi-Arabien og talte med den saudiske monark, appellerede til hans had til det ateistiske USSR som havde besat et muslimsk land og bad om hans hjælp ved at åbne oliehanerne. Saudierne lyttede øjensynlig til hans bøn og åbnede oliehanerne, så verdensmarkedet igen blev oversvømmet med billig olie. Alene i 1986 steg den saudiske olieproduktion med 46 procent og halverede olieprisen fra cirka 50 til cirka 24 dollars pr. tønde råolie. Følgerne var katastrofale for den sovjetiske økonomi og ifølge økonomen og senere politikeren Jegor Gajder mistede Sovjetunionen som følge af den politik årligt 20 mia. dollars *om året*. Hvad vigtigere var, så havde Sovjetunionen ikke længere nogen økonomiske reserver. Det blev således antaget af vestlige eksperter, at USSR havde 36 mia. dollars i guld i reserve, men ifølge Gajder var tallet reelt kun 7.6 mia. dollars. Faldet i olieprisen tvang USSR til at skære ned i sin import og begrænse investeringer i industrien, samt gå tiggergang i vestlige banker og finansinstitutioner.⁶³

Samlet set var der flere situationer efter 1983, som havde potentialet til at skabe en alvorlig krise mellem Sovjetunionen og den vestlige verden, men af forskellige årsager blev det ikke til noget. Trods tilløb til et sammenstød undgik verden i firserne en alvorlig krise i stil med Cuba-krisen i 1962, hvor supermagterne stod direkte overfor hinanden og hvor krig syntes uundgåelig.

Gorbatjovs vs. det militær-industrielle kompleks

---

⁶⁰ Coll side 89.

⁶¹ Ibid side 104-106.

⁶² Ibid side 161-162.

⁶³ Goldman side 50-53.

Den nazistiske leder Adolf Hitler udtalte engang, at hvis han skulle starte en krig så skulle det være mens han var 50 år gammel snarere end når han var 55 år eller 60 år gammel. Det var i 1939.⁶⁴ Hitler forstod korrekt, at alderen ville gøre ham mere forsigtig og tøvende - mere indstillet på status quo end de prøvelser, som en krig ville medføre. Gamle mennesker starter sjældent krige, selvom de kan blive gamle før tid af at føre krig. Måske er en af de væsentlige årsager til, at den sovjetiske ledelse aldrig tog springet til en krig at den sovjetiske ledelse var for gammel og trods al deres floskler om revolutioner var panisk rædselslagne til at gøre noget som helst. Da den økonomiske krise i Polen førte til skabelsen af folkebevægelsen Solidaritet i 1980-81 diskuterede politbureauet hvad de skulle gøre. Det bemærkelsesværdige er, at Sovjetunionen havde hænderne så fulde i Afghanistan og følte sig så internationalt isoleret, at det sovjetiske politbureau og den sovjetiske generalstab allerede dengang næsten enstemmigt besluttede *ikke* at gribe militært ind. Selv hvis den polske regering direkte appellerede om en intervention. Det viser meget tydeligt, at det så tidligt som i 1981 stod klart, at Sovjetunionens jerngreb over Østeuropa var skrøbeligt.⁶⁵ De var også rædselslagne for det atomare monster de selv havde været med til at skabe. I 1972 deltog Leonid Bresnjev i en atomkrigsøvelse, hvor scenariet var, at USSR havde været udsat for et overraskelsesangreb, som havde tilintetgjort det meste af det sovjetiske militær, 85 procent af industrien og dræbt 80 mio. mennesker. Bresnjev var dybt rystet og da han af forsvarsministeren fik besked på, at han nu skulle trykke på en knap for at udløse et modangreb (affyring af missiler med attrap-sprænghoveder) rystede hans hånd og han spurgte flere gange om det virkelig var en øvelse.⁶⁶ Bresnjev var mange ting - forfængelig, senil, korrupt og uduelig, men han var ikke Hitler.

Det ændrede sig i 1985 da en ung protege til Andropov, Mikhail Gorbatsjov, efterfulgte Konstantin Tjernenko som sovjetisk generalsekretær for kommunistpartiet (han blev senere udnævnt til sovjetisk præsident). Gorbatsjov var ung, dynamisk, fuld af ideer, hensynsløs og fast besluttet på at frelse Sovjetunionen. Men han var heller ikke - og det er det centrale her - en krigsmager. Tværtimod var han noget så unikt i det sovjetiske system som en kommunist, som var vokset op og havde gjort karriere i det sovjetiske kommunistiske parti uden nogensinde at være i nærheden af de berygtede "magtministerier" såsom KGB, militæret eller indenrigsministeriet. Han var en radikal - måske ligefrem en revolutionær - men han var også helt og aldeles ikke-voldelig anlagt. Hvorfor det var sådan har mange spekuleret i, men det skal noteres, at Gorbatsjov som barn oplevede Anden Verdenskrig i det sydlige Rusland. Han har senere genfortalt hvordan han som en ung dreng - mens mændene blev sendt væk i krig - sammen med de sovjetiske kvinder kæmpede for at overleve krigen. Snarere end at blive opdraget i den sovjetiske macho-kultur måtte han overleve sammen med de sovjetiske kvinder. Måske skyldtes hans aversion mod vold de rædsler krigen og den tyske besættelse medførte. Han genfortalte senere hvordan han efter tyskerne havde trukket sig tilbage efter det fejlslagne felttog i Kaukasus gik ud på en vandretur og kom forbi en slagmark, hvor han så skyttegrave med rester af uniformer, våben, patroner og skeletter. Gorbatsjovs fader blev i krigens forvirring meldt faldet i Rumænien da de sovjetiske styrker rykkede frem mod vest, men senere blev beskeden ændret til at han var hårdt såret. Endelig bør det også bemærkes, at Gorbatsjov - som mange andre i hans generation - blev mærket af den ungarske opstand i 1956 og særlig den brutale sovjetiske nedkæmpelse af opstanden. Den nye sovjetiske udenrigsminister Eduard

---

⁶⁴ Kershaw side 212.

⁶⁵ DIIS-rapport side 493-494.

⁶⁶ Hoffman side 20.

Sjevvardnads bemærkede, at han og Gorbatsjov tilhørte en 1956-generation og begge - stiltiende - var enige om aldrig mere at bruge magt imod en folkelig revolte.⁶⁷ Kendsgerningen er, at Gorbatsjov steg op gennem det sovjetiske system ved at holde sine tanker om systemet (og specielt hans følelse af fremmedgjorthed) for sig selv og i stedet tale andre efter munden mens han imponerede sine foresatte med sin vitalitet, intelligens og resultatorienterede fremgangsmåde. Hvorfor valgte Andropov - af alle - ellers at gøre Gorbatsjov til hans protege og hjælpe ham ind i kommunistpartiets vigtigste beslutningsorgan politbureauet? Samt holde hånden over ham når hans job i politbureauet med at reformere den håbløse sovjetiske landbrugssektor slog fejl? Samtidig var der i midten af firserne en udbredt følelse i den sovjetiske ledelse om, at reformer nu var skrigende nødvendige og Gorbatsjov blev båret frem af den følelse. Allerede tidligt var han en ren vulkan af energi og sundhed sammenlignet med Bresnjev, Andropov og Tjernenko. Han stod op klokken 07.00 om morgenen, var på arbejde klokken 09.15 og arbejdede til klokken 01-02.00 om natten. Allerede på vej til arbejde kunne han nå at tale med 3-4 forskellige personer, udstede ordrer, give løfter og komme med gode råd.⁶⁸

En af Gorbatsjovs første og vigtigste prioriteter var, at få stoppet det efter hans mening vanvittige våbenkapløb med USA, som drænedes Sovjetunionen for ressourcer og som dannede en stopklods for alle større reformer. Et særligt problem var, at præsident Ronald Reagan som nævnt i marts 1983 havde bebudet iværksættelsen af en større forskningsindsats i rumbaserede forsvarsvåben under betegnelsen SDI. I begyndelsen tog den sovjetiske ledelse sig ikke videre af SDI - de var i 1983 mere foruroliget over den planlagte deployering af Pershing II og Tomahawk-krydsermissiler i Vesteuropa og forsøgene på at stoppe det. Det begyndte at ændre sig i 1984, da Reagan blev genvalgt og forskningen i et rumbaseret forsvar blev intensiveret. KGB syntes oprigtig i vildrede om hvordan SDI skulle fortolkes: Kunne det virke? Var det i virkeligheden en gigantisk vildledning?⁶⁹ Sovjetunionen havde eminente og dygtige videnskabsmænd, som sagtens kunne udpege begrænsningerne i Reagans vision, men det efterlod stadigvæk Gorbatsjov med problemer: Logikken i våbenkapløbet ville tvinge Sovjetunionen til at reagere på en eller anden måde på SDI med enten et symmetrisk svar eller med et asymmetrisk svar. Begge dele ville være ødelæggende. Det asymmetriske svar blev anbefalet af toneangivende videnskabsmænd som Jevgenij Velikhov, som allerede i 1983 havde konkluderet, at SDI ikke ville virke og at Sovjetunionen kunne garantere, at sovjetisk atomangreb ville lykkes med relativ simple midler som flere "decoys" på toppen af de sovjetiske sprænghoveder som ville vildlede selv det mest sofistikerede forsvarssystem og ved at øge antallet af sprænghoveder pr. missil. Et SS18-missil kunne eksempelvis med få ændringer medtage så mange som 38-40 sprænghoveder. På den måde kunne USSR antallet af sprænghoveder fra 2.464 til 12.084!⁷⁰ Alternativet var det symmetriske svar på SDI, som ville være en sovjetisk version af SDI og det var netop hvad det sovjetiske militær-industrielle kompleks mere end noget andet ønskede. SDI var en trussel - ikke fordi det ville virke (det ville det ikke), men fordi det ville tvinge Sovjetunionen til at opruste på et højteknologisk område, hvor USSR havde de dårligst tænkelige forudsætninger for at følge med USA. Det sovjetiske SDI omfattede to hovedprojekter: D20, som var et landbaseret missilforsvarssystem under Ministeriet for Radioindustri og SK-1000, som var et rumbaseret system under Ministeriet for

---

⁶⁷ Rhodes side 35-50.

⁶⁸ Hoffman side 204.

⁶⁹ Ibid side 213-214.

⁷⁰ Ibid side 219-220.

Almen Maskinbyggeri. Disse to hovedprojekter dækkede over 137 projekter i design og tests, 34 projekter i videnskabelig forskning og 115 projekter i den grundlæggende videnskab. Alene SK-1000 ville lægge beslag på hele den sovjetiske rumindustri og i 1985 begyndte det sovjetiske militær at planlægge opsendelsen af en anti-satellit laser i rummet med kodeordet Skif-DM som havde en længde på 36.9 meter og en vægt på 77 tons. Det mest absurde ved Skif-DM var, at det var en attrap - Sovjetunionen havde ikke tilnærmelsesvis avanceret teknologi til at lave en laser, som kunne skyde noget som helst ned. Men som en repræsentant for den sovjetiske rumindustri i 1985 argumenterede med overfor Gorbatsjov skulle Sovjetunionen jo begynde et sted for at matche SDI.⁷¹

Gorbatsjovs dilemma var, at han desperat behøvede at afslutte våbenkapløbet og det kunne han ikke samtidig gøre ved at give efter overfor både forslag om enten et asymmetrisk eller et symmetrisk svar på SDI. Gorbatsjovs rådgiver, Aleksandr Jakolev, har derfor snævert betragtet ret i, at SDI hæmmede nedrustningsforhandlingerne fordi den gav modstandere af nedrustning et vigtigt argument for yderligere oprustning.⁷² SDI - som aldrig skabte et fuldt funktionelt våbensystem før det blev skåret ned og omdøbt i 1993 af præsident Bill Clinton - "vandt" derfor ikke Den Kolde Krig. Men det kan med mindst lige så stor styrke siges, at SDI klart og tydeligt viste, at løbet var kørt for Sovjetunionen. Det betød ikke længere noget om SDI ville virke hvis forsøget på at matche det symmetrisk eller asymmetrisk ville smadre alle Gorbatsjovs reformplaner. Gorbatsjov var tvunget til at gå meget langt for at forhindre det og det må siges til hans ros at han havde modet til at tage de nødvendige skridt.

Kapløbet væk fra katastrofen

Gorbatsjov var uheldig og heldig på en og samme tid. Han var uheldig i den forstand, at trods hans reformer med *Glasnost* og *Perestrojka* blev den økonomiske krise i løbet af 1986, 1987 og 1988 værre. Det ulmede i de sovjetiske republikker, i Østblokken og krigen i Afghanistan gik værre end nogensinde før. Men han var også heldig i den forstand, at han blev hjulpet af ydre omstændigheder og sammentræf: Tjernobyl-ulykken gav ham en undskyldning til at rense ud og øge åbenheden i samfundet efter de første mange ugers hemmelighedskræmmeri. I 1987 landede en ung vesttysker - Mathias Rust - med et sportsfly på Den Røde Plads i Moskva og steg ud af flyet for at forklare de overraskede moskovitter, at han var kommet for at demonstrere for nedrustning. Rent faktisk havde det sovjetiske luftforsvar registreret Rusts flyvetur, men de sovjetiske kampfly der blev sendt op for at opfange det indtrængende fly reagerede forvirret da de så, at det var et lille sportsfly og endte med ikke at gøre noget. Gorbatsjov brugte det som anledning til at rense ud i den sovjetiske generalstab og bl.a. fyre forsvarsminister Sokolov.⁷³ Gorbatsjov blev også hjulpet af, at opsendelsen af Skif-DM kampstationen i sommeren 1987 endte med, at den rumkapsel, som skulle fragte attrappen i rummet styrede i den forkerte retning og i stedet endte med at brænde op over Stillehavet. Gorbatsjov kunne ikke forhindre opsendelsen af Skif-DM (selvom han havde prøvet), men han gjorde heller intet for at genoplive det. Det sovjetiske SDI afgik derved ved døden.⁷⁴ Den vigtigste omstændighed var, at Gorbatsjovs ønske om nedrustning faktisk mødte en velvillig lytter i form af Reagan selv. Hvad de færreste dengang forstod, var, at Reagan - trods hans kærlighed til det amerikanske militær

---

⁷¹ Ibid side 215-216.

⁷² Allin side 173.

⁷³ Hoffman side 288-291.

⁷⁴ Ibid side 286-288.

og ønske om en hård linie overfor Sovjetunionen - var forfærdet ved tanken om en atomkrig og ønskede at stoppe våbenkapløbet. Reagans støtte til SDI skyldtes netop et ønske om at gøre et eller andet for at bremse våbenkapløbet ved at udvikle forsvarssystemer. At det ikke blev set sådan er en anden sag. Gorbatsjov mødte Reagan første gang i Geneve i Schweiz i 1986 og trods hårde ord blev der åbnet op for en dialog. Året efter mødtes Reagan og Gorbatsjov på et møde i Reykjavik på Island, som skulle være et formøde til et egentlig topmøde. I stedet endte det med at blive en af de mest ekstraordinære møder mellem de to supermagter. Gorbatsjov kom med den ene indrømmelse efter den anden overfor Reagan, som reagerede til sidst med at foreslå, at så kunne *alle* kernevåben da blive skrottet. Gorbatsjov var velvillig, men ville ikke opgive kravet om at begrænse forskningen i SDI til laboratorier og chancen for en totalnedrustning blev forpasset. Det var et enestående øjeblik i historien og viser hvor ekstreme tingene var blevet, men i stedet for et kapløb mod afgrunden var det blevet afløst af et kapløb væk fra afgrunden.⁷⁵ I stedet endte Reagan og Gorbatsjov med i december 1987 at underskrive den såkaldte INF-aftale, som førte til skrotningen af alle mellemdistancemissiler hos de to supermagter. I sommeren 1991 indgik de to supermagter START-aftalen om en kraftig reduktion af de strategiske atomvåben. Det var mere beskedent end hvad Reykjavik kunne være blevet til, men våbenkapløbet blev nu afsluttet.⁷⁶

Efter INF-aftalen var Gorbatsjovs næste skridt beslutningen om at afslutte krigen i Afghanistan og trække de sovjetiske styrker ud, samt i december 1988 at tale i FN, hvor han annoncerede en omfattende unilateral reduktion af dels det sovjetiske militær med 500.000 soldater og dels de udstationerede sovjetiske styrker i Østeuropa med seks divisioner, 10.000 kampvogne, 8.500 artillerisystemer og 800 kampfly.⁷⁷ Han forsikrede samtidig tilhørerne om, at Sovjetunionen ikke længere ville bruge militær magt i Østeuropa. Forhandlingerne om en nedrustningsaftale for de konventionelle styrker i Europa blev samtidig intensiveret og bevægede sig med lynskridt frem til en afslutning i 1990, som kraftigt reducerede både NATO og Warszawapagtens styrker. På det tidspunkt måtte selv de mest forbenede sovjetiske generaler erkende, at løbet var kørt for deres ambitioner om at matche NATO's konventionelle styrker. Netop som svar på den udfordring, som Ogarkovs nye ideer om krigsførelse havde rummet påbegyndte NATO en række militære reformer, som kulminerede i dels nye måder at føre krig på og dels nye højteknologiske våben. De seneste amerikanske overvågningsfly kunne nu spotte et mål 250 kilometer væk og dirigere fly til at ramme disse mål med stor præcision langt inde i fjendens bagland. NATO lavede samtidig stadig større øvelser, hvor en mere mobil forsvarskamp blev indøvet. Kulminationen kom med store øvelser som *Reforgers 88* i 1988, hvor 120.000 NATO-soldater deltog og hvor den nyeste vestlige våbentechnologi blev afprøvet. Det blev ikke sagt åbent, men der lå faktisk et slet skjult cadeau til marskal Ogarkov i NATO's nye øvelser og ny våbentechnologi. Som militæranalytikeren Diego Ruiz-Palmer udtalte: "In military terms, this was the public execution of Marshal Ogarkov outside NATO headquarters."⁷⁸ Det korte af det lange var, at også muligheden for en konventionel lynkrig med eller uden brug af kernevåben i Østeuropa blev smækket i sidste halvdel af firserne som følge af hvad der senere blev kaldt

---

⁷⁵ Hoffman side 261-268. Gorbatsjovs ønske var, at henvise SDI til laboratorier, men det ville Reagan ikke acceptere. Senere opstod der tvivl om hvad der egentlig lå i ordet "laboratorie" og det må i retrospektiv erkendes, at det sovjetiske ønske ikke ville have bremset SDI. Sovjetunionen havde eksempelvis i årevis haft rumstationer i kredsløb om jorden, som de selv kaldte laboratorier.

⁷⁶ Rhodes side 275-276.

⁷⁷ Ibid side 281-282.

⁷⁸ Barrass.

"Revolution in Military Affairs" (RMA) - oprindelig en sovjetisk ide, men perfektioneret og omsat i praksis af amerikanerne. Det sovjetiske militær kunne bare se tænderskærende til. CFE-traktaten var reelt den endelige kapitulationserklæring for det sovjetiske militær og den sovjetiske forsvarsminister marskal Dimitri Jazov udtalte rasende i november 1990, da traktaten blev underskrevet, at den betød, at Tredie Verdenskrig var blevet tabt uden et eneste skud var blevet løsnet.⁷⁹

I 1989 begyndte revolutionerne i Østeuropa og kulminationen kom i november 1989 da Berlinmuren faldt. Hvis der var et øjeblik hvor brugen af magt for at opretholde det sovjetiske imperium var mere nødvendig end nogensinde før var det netop i efteråret 1989 og det var samtidig også den sidste – og i teorien største – risiko for en væbnet konflikt med NATO. Men de sovjetiske kampvogne blev ikke igen sat ind mod de folkelige protester som i Østberlin i 1953, i Budapest i 1956 eller i Prag i 1968. Hvorfor ikke? En del af svaret er, at Gorbatsjovs ønske om at forsværge sig brug af magt var oprigtigt og at han følte, at regimerne i Østeuropa ikke længere var værd at opretholde. Det østtyske regime forberedte sig så sent som i oktober 1989 på en "kinesisk løsning" på de folkelige protester i den østtyske by Leipzig. 8.000 soldater fra politiet, militæret og statsikkerhedstjenesten var blevet sat i alarmberedskab og hospitaler var blevet gjort klar til at modtage de sårede, men Moskva ville ikke give grønt lys. En anden del af svaret er, at Gorbatsjov i efteråret 1989 mere og mere blev opmærksom på en langt mere alvorlig trussel. Da Berlinmuren faldt den 9. november 1989 diskuterede det sovjetiske politibureau det end ikke, men fokuserede i stedet på de baltiske republikkers forsøg på løsrivelse og frygten for, at det ville have en afsmittende effekt i de øvrige sovjetiske republikker som Ukraine. "Jeg lugter kollaps overalt" udtalte den sovjetiske ministerpræsident Nikolaj Ryzhkov på det møde.⁸⁰ Warszawa-pagtens skæbne og Sovjetunionens position som supermagt blev nu i stigende grad skubbet til side for den langt mere akutte opgave med at holde sammen på Sovjetunionen. Utrolig nok undgik verden også på det punkt et blodbad eller hvad den amerikanske udenrigsminister James Baker kaldte et "Jugoslavien med atomvåben".⁸¹ Men hvordan verden undgik den katastrofe er en anden historie, skønt næppe mindre bemærkelsesværdig end hvordan verden undgik en Tredie Verdenskrig mellem Sovjetunionen og NATO mellem 1979 og 1989.

Konklusion

Hvorfor undgik verden mellem 1989 og 1991 en Tredie Verdenskrig? Groft sagt er der tre elementer i svaret:

For det første: Den sovjetiske ledelse kørte under Bresnjev, Andropov og Tjernenko mere og mere på autopilot. Det er ikke overraskende når det erindres, at den sovjetiske ledelse mere og mere var blevet til et gerontokrati med et dårligt helbred, som simpelthen lod tingene stå til. De bekendte sig til ideen om en socialistisk revolution, men var i praksis paniske ved tanken om forandringer. Det betød på den ene side, at de tillod det sovjetiske militær en voksende autonomi, men på den anden side også, at der ikke var nogen vilje til at beordre soldaterne til at gå i krig mod Vesten. Situationen ændrede sig efter 1985, da Sovjetunionen endelig fik en energisk og determineret leder i form af Gorbatsjov, men han var samtidig anti-militaristisk

---

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Timothy Garton Ash: "1989!". The New York Review of Books 5. november 2009.

⁸¹ Bradsher.

indstillet og gik meget langt for at undgå at bruge magt. Da imperiet endelig begyndte at falde fra hinanden i 1989 var Gorbatsjov mere optaget af at hindre et indre sammenbrud end at holde sammen på satellit-staterne i Østeuropa.

For det andet: USA pressede Sovjetunionen meget i løbet af firserne og skiftede politik væk fra inddæmning hen imod *regime-change*. Men samtidig blev de mest radikale tiltag bremset og eksempelvis William Caseys ide om at bruge afghanske mujahediner til at angribe selve Sovjetunionen blev bremset. Det bør også bemærkes, at USA i de tidligere firser aldrig direkte udfordrede Sovjetunionen i en krise, hvor en konfrontation var uundgåelig. Da Gorbatsjov i Geneve og Reykjavik søgte amerikansk samtykke til at nedruste massivt blev den indledende skepsis afløst af stadig større velvilje. Forsøget med dramatisk at totalnedruste i Reykjavik slog fejl, men i stedet blev forsøget afløst af mere beskedne, men stadig væsentlige nedrustningsaftaler som INF-aftalen, CFE-aftalen og START-aftalen. USA blev i de sidste år af Den Kolde Krig mindre og mindre en modstander for Sovjetunionen og mere og mere en partner.

For det tredje: Hvis det var kommet til en krig hvad skulle Sovjetunionen så angribe? Det er ikke utænkeligt, at de sovjetiske militære planlæggere var styret af en tunnelvision (fx at Ogarkov troede, at det kunne være muligt at slå NATO i Vesteuropa inden tyve dagen uden brug af kernevåben). Det var hvad der gjorde den militære autonomi før Gorbatsjov kom til så farlig. Men selv hvis Sovjetunionen med held gennemførte et angreb til Den Engelske Kanal hvad så? USA ville stadigvæk være der og have sine kernevåben. Der var ingen måde Sovjetunionen kunne angribe USA uden selv at blive udslettet. Et felttog mod syd mod Mellemøsten som Luttwak frygtede (såfremt det nogensinde seriøst blev overvejet) ville bare producere det samme resultat. Dertil kom, at den militærteknologiske revolution betød, at Sovjetunionen mere og mere tvivlede på hvordan deres våbensystemer ville klare sig i en krig. Men naturligvis virker det sidste også begge veje og kunne have tjent til at motivere de sovjetiske generaler til at sætte deres krigsmaskine i gang før det var for sent.

Der var en reel krigsfare i firserne på grund af skiftet i magtbalancen mellem Øst og Vest og lignende situationer havde før udløst krige. Allerede den græske historiker Thukydide forklarede udbruddet af den Peloponesiske Krig (Antikkens urkatastrofe) med Athens voksende magt, som skabte stor frygt i Sparta og gjorde en krig uundgåelig. Opskriften var den samme i de sidste 2.400 år og der var masser af situationer i firserne hvor det kunne være gået galt som eksempelvis set med nedskydningen af det sydkoreanske passagerfly i 1983, den sovjetiske efterretningsoperation RJAN, den amerikanske støtte til mujahedinerne i Afghanistan og amerikanske øvelser i udkandten af det sovjetiske luftrum. Men selve kernen i problemet var ikke det eskalerende våbenkapløb mellem USA og Sovjetunionen eller at USA optrådte aggressivt overfor Sovjetunionen, selvom det ganske givet bidrog til at øge spændingerne. Det reelle problem var, at det sovjetiske imperium var truet af et sammenbrud og derfor måtte træffe et valg mellem at gå i krig eller gennemgå en dyb samfundsforandring. I teorien var der også en tredje vej åben og det var faktisk den, som de fleste forudså Sovjetunionen ville følge: At tingene ville køre videre som det plejede. Sovjetunionen kunne i så fald stadig eksistere i dag anno 2010 og gøre klar til at forberede 100 års-jubilæet for revolutionen i 1917. Nordkorea viser, at det socialistiske system bestemt er levedygtigt hvis lederne er villige til at acceptere hungersnød og armod for at overleve. Men pointen er netop, at Sovjetunionen - hvis det

stadigvæk fandtes i dag - netop ville være et U-land bevæbnet med kernevåben og ude af stand til at gøre ret meget. Netop den sovjetiske selvforståelse om, at det var en supermagt tvang landets ledelse - efter valget var blevet udskudt og udskudt igen af Bresnjev, Andropov og Tjernenko - at vælge mellem at sætte alt på et kort og gå i krig eller sætte alt på et kort og reformere systemet. Heldigvis for alle valgte Gorbatsjov den sidste løsning. Hvorvidt hans forgængere overvejede den anden løsning vides faktisk ikke, men det ville ikke være overraskende i lyset af deres frygt for et vestligt overraskelsesangreb. Under alle omstændigheder var selve den svage ledelse af landet og specielt med et stadig mere autonomt militær i sig selv en alvorlig trussel. Et gennemmilitariseret Sovjetunionen, der fløj pr. autopilot ned i afgrunden ville ikke udgøre en mindre trussel mod verdensfreden end et Sovjetunionen, der målbevidst styrede ned i afgrunden.

Det sovjetiske sammenbrud var ikke uden omkostninger og følgerne kan mærkes selv i dag i Rusland. Men det skal sammenholdes med hvad prisen ville have været hvis det var kommet til krig, som ville have været den logiske og naturlige udvej og den udvej som andre imperier før da havde valgt. Vi undgik krigen og selv sammenbrudet var bemærkelsesværdig ublodigt. Det er en unik episode i historien, at et system som Reagan - meget udiplomatisk, men moralsk set med rette - kaldte "ondskabens imperium" brød sammen så udramatisk som det skete. Det kunne nemt være gået anderledes og spørgsmålet er så hvem der ville kunne have læst disse ord.

Kilder – bøger

1. DIIS: "Bind 3. Danmark under den kolde krig – Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991."
2. Dana H. Allin: "Cold War Illusions". Palgrave Macmillan 1998.
3. James Carroll: "House of War". Houghton Mifflin Harcourt 2006.
4. Steve Coll: "Ghost Wars." Penguin Books Ltd 2005.
5. Rasmus Dahlberg: "1983". Aschehoug 2005.
6. Marshall I. Goldman: "Petrostate". Oxford University Press 2009.
7. David Hoffman: "The Dead Hand." Doubleday 2009.
8. Ian Kershaw: "Hitler, 1936-1945: Nemesis". Penguin Books Ltd 2006.
9. Karsten Møller: "Fra kaos til Putin". Jyllands-Postens Forlag 2008.
10. William Odom: "The Collapse of the Soviet Military." Yale University Press 2000.
11. Peter Vincent Pry: "Warscare". Praeger 1999.
12. Richard Rhodes: "Arsenals of Folly." Vintage 2008.
13. Robert Service: "A History of Twentieth-Century Russia." Harvard University Press 1999.
14. Sherry Sontag, Christopher Drew, Annette Lawrence Drew: "Blind Man's Bluff". Perseus Books Group 1998.

Kilder – artikler

1. Timothy Garton Ash: "1989!". The New York Review of Books 5. november 2009.
2. Gordon S. Barrass: "The Renaissance in American Strategy and the Ending of the Great Cold War." Military Review januar-februar 2010.
http://usacac.army.mil/CAC2/MilitaryReview/Archives/English/MilitaryReview_20100228_art016.pdf

3. Keith Bradsher: "Noting Soviet Collapse, Baker Sees Arms Risks". New York Times 9. december 1991. <http://www.nytimes.com/1991/12/09/world/noting-soviet-eclipse-baker-sees-arms-risks.html?pagewanted=1>
4. Michael Clemmesen: "Koldkrigsudredningen og Danmark i den kolde krig." Forsvarsakademiet 2005.
5. Benjamin B. Fischer: "A Cold War Conundrum". History Staff Center for the Study of Intelligence 1997. <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/a-cold-war-conundrum/source.htm>
6. Leslie H. Gelb: „Who won the Cold War?” New York Times 20. august 1992. <http://www.nytimes.com/1992/08/20/opinion/foreign-affairs-who-won-the-cold-war.html?pagewanted=1>
7. Nils Giversen og Martin Kaae: „Atomvåben. Atomforsvar fik grønt lys”. Jyllandsposten 12. december 2004.
8. Anna Libak: „To mænd – to meninger.” Berlingske Tidende 21. marts 2000.
9. Vojtech Mastny: “How Able Was “Able Archer”?”. Journal of Cold War Studies. Årgang 11, nr. 1. Vinteren 2009.
10. Søren Mortensen: "Se billederne: Foghs hemmelige bunker". BT 9. maj 2008. <http://www.bt.dk/politik/se-billederne-foghs-hemmelige-bunker>
11. Bogdan Musial: “Kampfplatz Deutschland.” Die Welt 15. marts 2008.
12. Nicholas Thompson: „Inside the Apocalyptic Soviet Doomsday Machine.” Wired Magazine 21. september 2009. http://www.wired.com/politics/security/magazine/17-10/mf_deadhand?currentPage=all